

Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela *De administrando imperio*

Autor raspravlja ukupni kontekst nastanka djela *De administrando imperio*, pripisanoga Konstantinu VII. Porfirogenetu te ga smješta u sklop kulture bizantskoga dvora 10. stoljeća. Kroz tekstološku raščlambu raspoznaje tri zasebne cjeline u okviru „dalmatinskoga *dossiera*“ (poglavlja 29. do 36. modernih izdanja). Posebnu pozornost autor poklanja trećoj i po postanku najmlađoj cjelini, današnjem 30. poglavlju. Nastanak i sadržaj toga teksta povezuje s novim sklopom odnosa bizantskoga dvora i hrvatskih vladara od vremena vladavine kralja Držislava u posljednjoj četvrtini 10. stoljeća.

Djelo Konstantina VII Porfirogeneta *De administrando imperio*, odnosno, preciznije, tekst koji tvori tri njegove glave – 29, 30 i 31, spada po široko rasprostranjenom mišljenju među najvažnija vrela za poznavanje najranije hrvatske povijesti. Nešto više od dvadeset tiskanih stranica u hrvatskom prijevodu, s opširnim popratnim bilješkama, koliko zaprema tekst tri navedene glave, odnosno nešto više od petnaest tiskanih stranica izvornog grčkog teksta istih glava, prema najboljem izdanju koje stoji na raspolaganju današnjem hrvatskom povjesničaru¹, predmet je komentara akademske historiografije već gotovo puno stoljeće i pol. Još od kad je Franjo Rački 1864. godine objavio svoju studiju o vrelima za stariju hrvatsku i srpsku povijest, pozabavivši se nadugo i naširoko i Konstantinom VII Porfirogenetom², ne prestaje rasprava o tomu kako i u kojoj se mjeri tekst pripisan caru-piscu može koristiti za raščlambe najranije hrvatske povijesti.

¹ Izdanje cijeloga *De administrando imperio*, za koje bi se slobodno, poglavito s hrvatskoga motrišta, moglo reći da mu zapravo doista nema premca, objavljeno je u Zagrebu 2003. godine (KONSTANTIN PORFIROGENET 2003). U koricama toga izdanja našao se izvorni grčki tekst s engleskim prijevodom, koji su svojedobno priredili i objavili Gyula Moravcsik i Romilly Jenkins, te hrvatski prijevod cijeloga djela iz pera Nikole Tomašića s njegovim „Uvodom“, kao i kratki „Predgovor“ iz pera Mladena Švaba. Tomu svakako valja pridružiti još uvijek vrlo korisne komentare cijeloga Konstantinova djela iz pera Francisa Dvornika, Romillyja Jenkinsa, Bernarda Lewisa, Gyule Moravcsika, Dimitrija Obolenskog i Stevena Runcimana, priredene kao posebnu knjigu uz već spomenuto izdanje G. Moravcsika i R. Jenkinsa (JENKINS 1962). Hrvatski tekst glava 29., 30. i 31. u: KONSTANTIN PORFIROGENET 2003, 63-83, a grčki (s usporednim engleskim prijevodom) 240-270.

² RAČKI 1864.

Čak i najjednostavniji prikaz rezultata do kojih su različiti povjesničari došli u svojim raščlambama *De administrando imperio* zahtijevao bi posebnu studiju, odnosno veliko poglavlje u zasebnoj knjizi, pa se u ovoj prigodi time nemam namjeru ni pozabaviti. Umjesto toga, ovdje se imam namjeru osvrnuti na cjelinu, odnosno svrhu i smisao nastanka cjelokupnoga djela te upozoriti na neke važne činjenice o kojima se dosad u literaturi nije vodilo dovoljno računa. Te činjenice omogućuju, po mome sudu, potpunije razumijevanje teksta, odnosno ocrtavaju ambicije (skupine) autora. S time u svezi pokazat ću da se u literaturi nije posvetila dostatna pozornost činjenici da su dijelovi cjeline koju nazivamo *De administrando imperio* plod rada različitih autora, kao ni konzekvencama te činjenice, pa se povjesničari prešutno i po inerciji uvijek vraćaju na konstatacije po kojima je Konstantin Porfirogenet uradio ili napisao ovo ili ono. No, dosljedno će provedeno razdvajanje autorskih cjelina teksta omogućiti da se jasno vide kontrasti između onoga što donose glave 29. i 31. u odnosu na tekst glave 30, te će se onda iz takvoga razglabanja moći izvući prilično pouzdani, ili još preciznije, uvjerljivi zaključci o vremenu i okolnostima nastanka 30. glave.

Polazeći iz okvira uspostavljenih širokim razlaganjima konteksta i smisla ukupnoga djelovanja Konstantina Porfirogeneta³, njegovo najpoznatije djelo, ono o kojemu se u ovoj prigodi i raspravlja, *De administrando imperio*, moguće je ukratko okarakterizirati kao jednu vrst političkih/povijesnih enciklopedija 10. stoljeća, koja je, međutim, imala i stanovitu utilitarnu vrijednost. U raščlambi misaonoga krajolika Konstantinova enciklopedizma najpouzdanije se osloniti na Paula Lemerlea i njegov već davno izrečeni, ali, čini mi se, i neborivi zaključak kako taj pristup počiva na „viziji Rimskoga Carstva u dimenziji vječnosti i nepromjenjivosti kao zemaljskoga odraza nebeskoga poretka. To podrazumijeva odbacivanje negativnoga poimanja prošlosti u korist shvaćanja o kontinuitetu odvijanja plana božje providnosti. Poznavanje prošlosti, dakle, postaje oblik djelovanja, štoviše preduvjet o kojemu ovisi pravedno i učinkovito djelovanje. Enciklopedizam baziran na kompiliranju kao metodi discipline, što je postupak potpuno stran našem razumijevanju historije, dolazi do svoje konačne forme koja se uzdiže iznad toga enciklopedizma. U ovome smislu i na ovaj način (pravi) car svjestan svoje misije mora biti ‘historičar’“⁴, što onda potvrđuje ukupna Konstantinova poznata djelatnost.

³ Bez ambicije za detaljnim prikazom i cjelovitošću, što bi zahtijevalo opširnu raščlambu, ovdje ću tek navesti tekstove koje sam koristio kako bih ocrtao okvir djelovanja K.P.-a i u stanovitoj mjeri rekonstruirao misaoni krajolik u koji se to djelovanje postavlja: BURY 1908 (izvorno objavljeno na engleskom jeziku 1906. godine); BURY 1907; JENKINS 1954; LEMERLE 1986; TOYNBEE 1973; AHRWEILER 1988; TREADGOLD 1984; WOLFRAM 1989; HALDON 1990; SHEPARD 1992; ŠEVČENKO 1992; SHEPARD 1997; HOWARD-JOHNSTON 2000; McGEER 2003.

⁴ LEMERLE 1986, 32.

Praktični smisao ovako postavljenih okvirnih stavova vodi nas k razumijevanju teksta kao konstrukcije nastale povezivanjem različitih relevantnih prostornih činjenica (primjerice: Dalmacija – njezin položaj, granice, naselja, itd.), društvenih činjenica (primjerice: stanovništvo Dalmacije, njegova politička i upravna organizacija, relativna snaga pojedinih političkih tvorbi, itd.), te pojedinih autoru više ili manje poznatih događaja (primjerice: Dioklecijanov pothvat izgradnje palače, propast Salone, naseljavanje novih populacija, itd.). Svi su ti elementi, dakle, čvrsto povezani u pripovijedanje kojemu koherenciju i smisao daje upravo predodžba o vječnoj naravi Carstva kao središnjega dijela božjega plana. Drugim riječima, sve ovo znači da Konstantin Porfirogenet i svi oni koji su radili s njim ili za njega nisu pisali kako bi pretresli i prikupili relevantne činjenice i ostavili ih istraživačima nacionalne povijesti i profesorima 20. i 21. stoljeća. Pothvati koje je pokrenuo i stajao im na čelu car-pisac, dodajući ponešto i sam u prikupljene tekstove imali su zapravo vrlo praktičan cilj. Oni su ocrtavali način na koji se odvijao plan božje providnosti i ujedno trebali poslužiti tomu da se on i ubuduće odvija uredno i sa što manje zapreka. Ni kao pisac, ni kao „urednik“ tekstova kakav je *DAI*, Konstantin Porfirogenet nije dakle imao pred očima moto modernih akademskih profesionalnih povjesničara kako ga je pred stoljeće i pol formulirao jedan od utemeljitelja našega „ceha“, Leopold von Ranke: utvrditi *wie es eigentlich gewesen* (kako je doista bilo). Uz svijest o posljedicama mogućega pojednostavljivanja, moglo bi se reći da je ambicija cara-pisca i njegovih suradnika bila ne utvrditi „kako je doista bilo“, već utvrditi i opisati „kako je trebalo biti“.

Ta se, pak, njihova aktivnost, a ona se, ne zaboravimo, odvijala na carskome dvoru, može i mora dovesti u svezu s drugom važnom djelatnošću što se odigravala na istome dvoru, naime s oblikovanjem i reprodukcijom carskoga rituala, kako je to jasno pokazala i dokazala Averil Cameron. Njen zaključak vrijedi ovdje i doslovno prenijeti: „Kodificiranje imperijalnoga rituala smatralo se zadaćom podjednakom sastavljanju lista carskih dužnosnika ili prikupljanju izvadaka iz ranijih tekstova posvećenih tako važnim političkim temama kakve su diplomacija ili vojna taktika“⁵. Ono što nadalje A. Cameron zaključuje o smislu i svrsi oblikovanja i definiranja carskoga rituala može se, *mutatis mutandis*, primijeniti i na pisanje povijesnih enciklopedija kakva je *DAI*. Naime, po njezinu sudu, a obzirom na činjenicu „da je pristup (carskome) prijestolju i službama (u Bizantu ovoga doba) bio iznenađujuće otvoren, dvorski su rituali trebali pomoći u razrješavanju tenzija koje su proizlazile iz takve situacije i to tako što se kroz njih stvarala smirujuća predodžba stabilnosti i tradicije. Bio je to mit u koji su prigodno vjerovali svi, a poglavito oni koji su uspjeli, na bilo koji način, postići promaknuće do carskoga prijestola ili službe“⁶. Kompiliranje povijesno-političkih enciklopedijskih djela

⁵ CAMERON 1987, 119.

⁶ CAMERON 1987, 131.

stajalo je u istome ovakvom odnosu mita i stvarnosti spram povijesne realnosti u kojoj je Rimsko Carstvo doživjelo kolaps⁷, a stvarna se vlast cara u Konstantinopolu svela na „ostatke ostataka“ nekad golemoga teritorija pod carevom vlašću. Toga su savršeno svjesni bili i Konstantin Porfirogenet i njegovi suradnici, kako to jasno proizlazi iz povijesnoga prikaza izloženog u drugom čuvenom djelu pripisanom Konstantinu Porfirogenetu, raspravi *De thematibus*. Ondje se, naime, čita:

„Do vremena vladavine cara Justinijana cijeli je ljudski rod bio pod jednom vlašću, a ovo je jedinstvo bilo održavano sve do vladavine cara Mauricija...

Prirodno, kada je car bio s vojskom nije bilo potrebe postavljanja bilo kakvih generala... Vođenje rata ovisilo je posve o carevoj volji, pa je i pogled naroda bio usmjeren samo na cara. No, kada su carevi odustali od osobnoga vođenja rata tada su postavili lokalne generale i uspostavili teme te je tako ustanovljeno stanje u kojem je Rimsko Carstvo doživjelo i današnje vrijeme... Nasljednici Heraklija su podijelili svoje Carstvo u male dijelove – te su poglavito podijelili vojne formacije – obzirom da nisu imali mogućnosti (integralno) obnašati svoju carsku vlast.“⁸

Tjeskoba proizašla iz ovakve svijesti o povijesnom razvoju kompenzirana je, u vrijeme dok još nije počeo stvarni oporavak Carstva i s njim povezano realno zaposjedanje dijela izgubljenih posjeda, upravo produkcijom slika o veličini carske moći. Zorno to dokazuje misaona nit vodilja ponovljena u dva navrata u glavama 31. i 32, posvećenima povijesti Dalmacije, odnosno Hrvata i Srba. Tako se u 31. glavi veli: „(a)rhon pako Hrvatske podvrgnut je od početka, to jest od vlade cara Heraklija kao podanik caru romajskom“⁹, a u glavi 32.: „(a)rhont Srblije je jest od početka, to jest od vladavine cara Heraklija podanički podvržen romajskom caru“¹⁰. Misao što je iskazuje autor *Spisa o Hrvatima i Srbima*, kako se inače u samome tekstu naziva cjelina što ju tvore današnje glave 31. do 36. (a o tome će još biti riječi), zapravo je jedna od glavnih zamisli cijeloga djela – prikazati „kako se svijet *promijenio* od antičkih vremena, ocrtavajući teritorije koji su izgubljeni u korist osvajača i ispričovijedati kako je, u nedavnoj prošlosti, položaj Carstva popravljen djelovanjem Konstantinovih oca i djeda, Leona VI i Bazilija I“¹¹. Autor *Spisa o Hrvatima i Srbima* obavio je tako postavljeni zadatak tek djelomično (prikazao je kako se svijet promijenio), pa je stoga u tekstu glave 29. (koja je

⁷ Razloge zašto se ovdje govori o „kolapsu“, a ne „propasti“ Carstva otkriva složeno i fascinantno razglabanje u TAINTER 2007, poglavito 211-246.

⁸ Nepovezane dijelove teksta iz *De thematibus* sastavio je u smislenu cjelinu TOYNBEE 1973, 243 (ovdje je tekst skraćeno reproduciran prema njegovu engleskom prijevodu).

⁹ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 82 (hrvatski tekst), 268 (*DAI* 31.58-60, izvorni grčki tekst, pri čemu je prvi broj oznaka stranice, a drugi označava glavu i odnosne redove teksta).

¹⁰ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 88 te 278 (*DAI* 32.146-148).

¹¹ SHEPARD 1997, 91.

nastala nakon *Spisa*) trebalo naglasiti upravo ovaj drugi element, ulogu careva djeda Bazilija I. To je doista i učinjeno velikim odlomkom teksta koji počinje tvrdnjom: „Kad je Rimsko Carstvo uslijed tromosti i nehaja vladalaca, a osobito za Mihajla Amorskoga Mucavca skoro na ništa moralo spasti, postadoše stanovnici dalmatinskih gradova samovlasni, niti caru romajskome, niti kome drugom podložni. Ali i tamošnji narodi, Hrvati, Srbi, Zahumci, Trivunjani i Konavljani i Dukljani i Pagani postadoše, zbaciv uzde rimskog carstva, samosvojni i samovlasni, nikome nepodložni“¹². U nastavku je onda prikazano kako su stvari došle na svoje mjesto, odnosno „ispravni“ je poredak uspostavljen tek intervencijom cara Bazilija I, a ta je intervencija u daljoj naraciji detaljno prikazana upravo u duhu „kako je trebalo biti“¹³. Ostavljajući po strani detaljnu raščlambu svih nezgrapnosti prikaza Bazilijeve akcije na Jadranu tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 9. stoljeća¹⁴, valja se ipak osvrnuti na dvije stvari. U prvome redu vrijedi upozoriti kako cijeli ekskurs o ulozi Bazilija I, zapravo predstavlja klasičan primjer intertekstualnosti, pri čemu je tekst oblikovan kao opširna eksplikacija jedne rečenice što se čita u djelu kojemu se autorom smatra otac Konstantina VII Porfirogeneta, car Leon VI. Naime, u Leonovoj *Taktici*, u odjeljku o Slavenima, koji uglavnom predstavlja prepričavanje onoga što je o Slavenima svojedobno zapisano u tzv. *Maurikijevoj Taktici*, stoji i sljedeća rečenica:

„Naš po božjoj volji otac i samodržac Romeja Vasilije, učinio je da oni (Slaveni – op. M. A.) napuste stare običaje i pogrčivši ih i podvrgnuvši ih upravljacima na romejski način, i podarivši im krštenje, oslobodi ih ropstva sopstvenih vladara i nauči ih da se bore protiv naroda neprijateljskih Romejcima.“¹⁵

Po svemu se, dakle, vidi da u odnosnome tekstu 29. glave *DAI* ne treba tražiti tragove nekoga vrela (izvješća, zapisa i sl.) na koje bi se kao autor oslanjao, a što moderni povjesničari već stoljeće i pol uporno i ingeniozno rade, tražeći i otkrivajući zakučaste tragove takve djelatnosti. Očito je riječ o jednostavnom prenošenju misaonih cjelina iz ranijega teksta u novi kontekst, pri čemu se značenje tih misa-

¹² KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 64 te 242 – 29/58-66.

¹³ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 64-67 te 244-246 – 29/70-112.

¹⁴ Usp. način na koji prikaz Bazilijeva sukoba s Arapima na Jadranu konfrontira s poznatim činjenicama HOWARD-JOHNSTON 2000, 315, ponavljajući praktično sve ono što je već stoljeće i pol prije njega napisao RAČKI 1864, 49. Nije na odmet ovdje upozoriti da sudjelovanje snaga hrvatskoga vladara u pohodu na Bari, o kojemu se tek usput govori u 29. glavi *De administrando imperio* (KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 67 te 246 – 29.13-15), nedvojbeno treba dovesti u svezu s vazalnim odnosom kneza spram franačkoga cara, što naravno autoru teksta 29. glave ne pada ni na kraj pameti spomenuti.

¹⁵ Citirano prema srpskom prijevodu u: BARIŠIĆ, 1955, 260. Izvorni tekst u: MIGNE 1863, col. 969, 101. Priređivači srpskoga prijevoda upozoravaju (260, bilj. 8): „I Konstantin Porfirogenit pominje pokrštanje Slovena za vreme Vasilija I“ te citiraju ovdje spomenuti tekst iz *DAI*, no propuštaju uočiti da paralele dvaju tekstova daleko nadilaze govor o pokrštanju (usporedi tekst uz sljedeću bilješku).

onih cjelina moglo bitno promijeniti, što autora(e) nije, po svemu sudeći, previše zabrinjavalo (Leon VI nije eksplicitan glede toga na koje se Slavene odnosi ono što je poduzeo Bazilije I, a prema samome tekstu ne bi bilo teško zaključiti da se može raditi i o slavenskim naseljenicima Peloponeza, dok se tekst 29. glave posve izvjesno odnosi na Hrvate, Srbe i ostale Slavene koje autor smješta na područje stare provincije Dalmacije).

Druga stvar koja ovdje vrijedi osvrta jest činjenica da se na primjeru pisanja o onodobnoj hrvatskoj kneževini može uočiti odnos između naracije u tekstu i realnih informacija koje moderni povjesničar može raspoznati u pozadini te naracije. Pripovijedajući okolnosti i smisao Bazilijeve intervencije na istočnoj obali Jadrana i njezinu zaletu, autor 29. glave će ustvrditi: „postavi im (Bazilije) za vladare one, koje su sami htjeli i izabrali iz roda, koji su oni štovali i voljeli. Od onoga pako vremena pa sve do danas postaju njihovi arhonti iz vlastitih plemenâ, a ne iz drugih“¹⁶. U svezi s time svakako se valja prisjetiti kako iz drugih, suvremenih vrela, znamo da je sedamdesetih godina u Konstantinopolu boravio sin nekadašnjeg hrvatskog kneza Trpimira, Zdeslav; znamo da je upravo tih godina bila organizirana i neuspjela urota koja je za cilj imala uklanjanje kneza Domagoja, a koja je završila neuspjehom i pokoljem urotnika; znamo, također, da su po Domagojevoj smrti kneževski prijestol naslijedili njegovi sinovi, kao i to da su, sada uspješnom, urotom oni uklonjeni s prijestola na koji se popeo upravo Zdeslav koji je došao iz Konstantinopola; konačno, znamo i to da Zdeslav nije dugo vladao te je i sam postao žrtvom urote koja je završila njegovim uklanjanjem i usponom Branimira na kneževski položaj¹⁷. Teško je čak i pretpostaviti da nešto od ovih informacija nije ostalo sačuvano na carskome dvoru, pa se uz ponešto natezanja i nesigurnosti osnovni kostur naracije doista može povezati i s naznačenim činjenicama, dakako postavljenim u drugačije odnose i s drugačijim objašnjenjem. No, stvarni postupak kojim je autor došao do svoje naracije pojasnio je poznati američki povjesničar William McNeill i on se doista ne razlikuje bitno od onoga što (profesionalni) povjesničari i danas rade: „činjenice se moraju postaviti u obrazac koji je razumljiv i uvjerljiv (za ciljanu publiku); i kada je to postignuto, dobiveni portret prošlosti može čak postati i koristan – on je vrela praktične mudrosti iz kojega ljudi mogu crpiti pri donošenju odluka i poduzimanju akcija“¹⁸.

Kako bi se još jasnije razabrao smisao autorskoga postupka koji stoji iza djela kojim se bavimo, na ovome mjestu vrijedi upozoriti da pretendent na hrvatski kneževski prijestol, Zdeslav, nije bio jedini takav gost carskoga dvora u Konstantinopolu – o boravku pripadnika vladajućega srpskog roda u prijestolnici Carstva govori se, doduše tek onako usput, u 32. glavi *DAI*, a zna se da su u isto

¹⁶ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 65 te 244 – *DAI* 29.76-79.

¹⁷ Za sva ova zbivanja vidi ANČIĆ 1999, 13-14, s uputama na stariju literaturu i detaljnije opise.

¹⁸ McNEILL 1986, 5.

ovo doba u Konstantinopolju boravili pripadnici vladajućih rodovskih zajednica Abazgije i Gruzije. Riječ je, zapravo, o razrađenoj političko-diplomatskoj strategiji pružanja utočišta gubitnicima u sukobima oko vlasti na područjima koja su graničila s Carstvom – takvi su „azilanti“ bili stalna prijetnja aktualnim vladarima u pograničnim političkim tvorbama i jedan od vrlo važnih elemenata razrađene i duboko ukorijenjene vještine ostvarivanja i zaštite utjecaja koja je karakterizirala prakticiranje carske vlasti¹⁹. Iako, dakle, vrlo važna dimenzija ukupne diplomacije, ta praksa nije ne samo opisana, nego čak ni naznačena u *DAI*, kako bi se inače očekivalo uzimajući u obzir da je djelo koncipirano kao povijesno-političko-diplomatski priručnik namijenjen carevu sinu. Takvo zapažanje vodi pitanju što je zapravo bila stvarna funkcija ove svojevrsne enciklopedije? U odgovoru se valja vratiti na već uočenu vezu između ceremonijala carskoga dvora i enciklopedističke djelatnosti kako ju se shvaćalo u Konstantinopolju prve polovice 10. stoljeća. Stvarna se funkcija te djelatnosti na pravi način mogla ostvariti tek ako su njeni rezultati bili uklopljeni u cjeloviti program ispravnoga carskog djelovanja kako ga je podrazumijevao ceremonijal. Uzimajući u obzir ono što se može pročitati u još jednom djelu pripisanom Konstantinu Porfirogenetu, naslovljenom *De cerimoniis*, te vrlo važne realne informacije koje je o načinu funkcioniranja carskoga dvora pod Konstantinovom vlašću ostavio Liutprand iz Cremone, moguće je naslutiti stvarnu primjenu onoga što sadrži *DAI*. Ukratko i uz malo mašte, valja zamisliti poklisara nekog od vladara s područja rimske Dalmacije, a takvi su u 10. stoljeću bili pozivani i rado viđeni na carskome dvoru, kako dolazi u audijenciju i zatiče ono što u opisu modernoga povjesničara (Jonathana Shepada) izgleda ovako:

„...car ima (početnu) prednost fiksiranoga sjedišta, i to ne samo sjedišta već cijele palače u kojoj je svaki senzorni organ posjetitelja izložen (napadnom) djelovanju, od slatkastih mirisa pomada i začina naslaganih ispred Vestibula preko pjevanja pohvalnih oda i glazbe... do fontana iz kojih se izliva začinjeno vino i hrane koju su (prijateljski) ‘strani posjetitelji’ konzumirali po dvoranama za bankete“²⁰.

Poklisara konačno prima sam car posjednut na „Solomonovu prijestolu“ ispred kojega je posađeno zlatno drvo sa zlatnim pticama koje „slatko poju“. Nasuprot tomu, prijestol čuvaju lavovi koji prijeteći udaraju repovima po zemlji i pri tomu riču, a kad se poklisar nađe u ležećem položaju proskineze pred tim prijestolom on se uzdigne do stropa dvorane²¹. U tim i takvim okolnostima poklisar će dobiti i poduku o prošlosti, o tomu kako je zemlja iz koje on dolazi zapravo carska ze-

¹⁹ Vidi SHEPARD 1992, 60-61.

²⁰ SHEPARD 1992, 48. U ovome je kontekstu vrlo instruktivan i poticajan široki pogled na „kulturu carskoga dvora“ kakva se oblikovala i reproducirala u Bizantu u razdoblju od početka 9. do početka 13. stoljeća, a koji se otvara tekstovima sabranim u MAGUIRE 1997.

²¹ Sve je ove „mehaničke automate“ opisao upravo Liutprand iz Cremone, a način njihova funkcioniranja i okolnosti uporabe raščlanjuje BRETT 1954. Širi kontekst i smisao uporabe „mehaničkih automata“ u konstrukciji „dvorske kulture“ ocrta TRILLING 1997.

mlja, kako se on i njegov gospodar na njoj nalaze samo zahvaljujući carskoj volji i milosti, a sve to sukladno planu božje providnosti koja očigledno stoji na strani onih koji su cijeli taj spektakl u stanju organizirati i održavati.

Ako je tomu doista i bilo tako, kao što se čini da jest, ostaje dvojba zašto se prikupljeni materijal uobličeni u tekst koji nam danas stoji na raspolaganju smatrao tajnim (pretpostavkom o tajnosti uobičajeno se objašnjava nepostojanje većega broja prijepisa djela). Čini se kako, bar djelomični, odgovor daje jedna važna pripomena J. Sheparda prema kojoj ceremonijalni čini ovakvoga tipa, zajedno s onim što je u takvim prigodama izgovoreno, nisu imali samo zadaću fascinirajuće djelovati na strane poklisare – oni su istodobno uvjerali i careve podanike i službenike, koji su masovno sudjelovali u njima, u stvarni carski autoritet i potvrđivali njegovu društvenu moć, pa samim time i utvrđene odnose vladara i njegovih (izravnih) podanika²². Na tu se misao precizno nadovezuje zaključak Alexandra Kazhdana i Michaela McCormicka, prema kojemu je bizantski carski dvor „izgledao kao golemo oruđe za društvenu i političku kontrolu ambiciozne i fluktuirajuće vladajuće klase“²³. Ceremonijal je tu fokusirao i u nerazmrsivo zajedništvo stapao realnost i simbole u jednoj vrsti kazališne predstave²⁴, pri čemu su tekstovi poput onoga o kojemu je ovdje riječ predstavljali neku vrst tekstualne podloge izvedbi te predstave. Riječ je, dakle, o tomu da je u djelu kakvo je *DAI* bilo prikupljeno povlašteno znanje, znanje kojemu pristup imaju samo vladar i uski krug njegovih bliskih suradnika, a koje je onda istodobno i izvorište i simbol carske moći.

Po svim, dakle, praktičnim posljedicama ovoga što je rečeno, djelatnost Konstantina VII Porfirogeneta i njegovih suradnika, koji su zajednički oblikovali *De administrando imperio*, ali i ostala djela koja se u autorskom smislu dovode u svezu s carem-piscem, može se označiti kao proizvodnja društvenoga mita, slike povijesti, sadašnjosti, ali i budućnosti „kakva je trebala biti“. Taj je i takav mit imao onda vitalnu funkciju u održavanju i reprodukciji cjelokupne društvene stvarnosti Carstva, a unutar toga i dvora i državne vlasti, ali i konstrukcije odnosa sa susjedima²⁵. Ovakav prikaz, naravno, ne bi valjalo shvaćati u duhu gruboga funkcionalizma, kao što ni autore tekstova o kojima je riječ, kako upozorava A. Cameron, ne bi trebalo „smatrati ciničnim manipulatorima, koliko god bili u iskušenju vidjeti ih upravo takvima“²⁶, poglavito obzirom na to što takvima (uglavnom) ne smatramo ni one koji se i danas bave istim ili sličnim poslom.

²² Vidi SHEPARD 1992, 50.

²³ KAZHDAN – McCORMICK 1997, 196.

²⁴ TRILLING 1997, 217.

²⁵ O izvanrednoj važnosti mitova za proces održavanja i reprodukcije društvenog poretka dovoljno jasno i instruktivno, s povijesnoga zreništa, govore McNEILL 1986a, te OVERING 1997, i SCHÖPFLIN 1997.

²⁶ CAMERON 1987, 125.

* * *

Ovako se postavljene zaključci o okolnostima u kojima je nastalo, kao i o širem smislu djela *De administrando imperio*, jasno potvrđuju i onim što se može razabrati kroz raščlambu kompozicije i, uvjetno rečeno, autorstva onoga njegova dijela koji nas i najviše zanima – današnjih glava 29. do 36. No, ovdje odmah valja i upozoriti na razlike u percepciji te cjeline do kojih dolazi u ovisnosti o točki iz koje se ona promatra. S motrišta nacionalnih historiografija (hrvatske i srpske – o značenju što ga je djelo Konstantina Porfirogeneta imalo za njihovo oblikovanje trebalo bi zapravo napisati posebnu knjigu²⁷), čiji je zadatak oblikovanje što detaljnije naracije o tomu „tko (moderna nacija) smo“ i „odakle (u povijesnom smislu) dolazimo“, naznačenih osam glava *DAI* uvijek su se činile smušanim, kontradiktornim i nejasnim tekstom²⁸. Posljedica je to pristupa modernih nacionalnih povjesničara tekstu – iz njihova je kuta promatranja to bio, prije svega, sklop različitih činjenica, što je automatski značilo guranje u drugi plan raščlambe stvarnih ambicija pisaca i način na koji su ih oni ostvarivali činom pisanja. S druge strane, autori, poglavito u novije doba, koji su se bavili cjelinom djela bili su u prosudbama mnogo naklonjeniji caru i njegovim pomagačima, pa je primjerice J. Howard-Johnston čak ustvrdio kako je „balkanski *dossier* najbolje organiziran, (a) materijal predložen u zajedničkom formatu“²⁹. S takvom se konstatacijom ipak teško u potpunosti složiti, ponajprije uzimajući u obzir diskrepancije između 30. glave i ostatka teksta, o čemu će još biti govora (autorova uporaba izričaja „balkanski *dossier*“ očito ima više veze sa suvremenim *balkanizmom* no sa stvarnošću spisa kojim se bavi, jer je jedini logičan iskaz ovdje mogao biti „dalmatinski *dossier*“). No, sud J. Sheperda, po kojemu je *DAI* originalno djelo

²⁷ Već i činjenica održavanja posebnoga okruglog stola pod naslovom „U početku bijaše *De administrando imperio*: Konstantin Porfirogenet i percepcije najranije hrvatske povijesti“, uz sudjelovanje kolega iz Beograda (vidi: www.ffzg.hr/pov/pov2/files/dokumenti/DAIZg_program.doc (pristup ostvaren 10. travnja 2010.), dovoljno jasno govori o značenju djela cara-pisca.

²⁸ Prvi je za pisca (točnije bi bilo pisce) *DAI* napisao da njegovo djelo „nosi na sebi obilježje potpune bezglavosti i pukoga mehaničkog sabiranja“ Ernst Ludwig Dümmler (vidi: ŠIŠIĆ 1925, 243). Tipičnim se, u duhu te tradicije, mogu smatrati iskazi Luje Margetića koji govori o caru „svojtvenom, zbrkanom načinu pisanja“, ili o tomu da mu „obilje misli koje želi ukratko kazati smeta“ (MARGETIĆ 1977, 18). Poseban komentar zasluživala bi Nada Klaić, koja govori o „stilskoj nedotjeranosti“, „često nesavršenim rečenicama“, „skupu sabranih vijesti“, itd. (KLAJIĆ 1975, 36-37), pri čemu bi to više odgovaralo kao opis njezina teksta. Samo za ilustraciju – pišući o K. P.-u autorica se nikako ne može odlučiti što je to u cjelini koju tvore glave 29. do 36. *DAI* pisao sam car, a što njegovi anonimni suradnici – na str. 37, naravno bez poziva na literaturu, tvrdi: „Tek je podrobnija analiza djela pokazala da je 30. poglavlje ušlo u djelo kasnije i da mu je *autor sam car*“ (istaknuo M. A.), da bi na sljedećoj stranici (38) ustvrdila: „*Nepoznati autor* 30. poglavlja mnogo je savjesniji i iskreniji od cara“ (naglasio M. A.).

²⁹ HOWARD-JOHNSTON 2000, 314.

u smislu da njegov autor/urednik nije imao uzora na koji bi se mogao osloniti u svome radu³⁰, čini se mnogo bolje pogađa suštinu i baca drugačije svjetlo na mnoge nesklapnosti teksta kakav je došao do nas.

Te nesklapnosti nisu, međutim, samo posljedica nepostojanja uzora na koji su se, stvarajući svoje djelo, autori mogli osloniti, već i činjenice da se radi o tekstovima koje su očito pisale različite osobe u stanovitom vremenskom slijedu. U cjelini koja je ovdje u fokusu interesa, a koju tvore glave 29. do 36, može se raspoznati čak tri „autorska otiska“ i prilično jasno uspostaviti red nastanka tri tekstualne cjeline. Prva i osnovna cjelina je ranije naznačeni *Spis o Hrvatima i Srbima* (glave 31. do 36), koji je već postojao kad je napisana 29. glava. Takav slijed nastanka dijelova, naime, nije teško rekonstruirati iz formulacije autora 29. glave, koji nakon što je razložio stanje provincije Dalmacije u antičko doba i prikazao fizičke tragove (Salona/Split) koji su iz toga doba preostali, izrijeком veli:

„Na koj pako način bude počam od vladavine cara romajnskoga Heraklija podložena Romajcem cijela Dalmacija i narodi oko nje, kao Hrvati, Srbi, Zahumci, Trivunjani, Konavljeni i Arentanci, koje zovu i Paganima, govorit će se u *Spisu* o Hrvatima i Srbima“³¹.

Činjenica da je autor ovdje uporabio jasni izričaj „spis“ (σπγγραφή) za ono što slijedi u glavama 31. do 36, kao i dopune o kojima je ranije bilo riječi (naglasak na ulozi i postignućima Konstantinova djeda, Bazilija I), pokazuju da je autor 29. glave pisao zapravo neku vrstu (uredničkoga) komentara i dodatka tekstu koji je kao već gotov stajao pred njim. To, naravno, ne isključuje mogućnost naknadnih intervencija i u samome ranije dovršenom tekstu, kako su to uočili moderni komentatori³². No, autor *Spisa* je u svakome slučaju svoj zadatak, a to je značilo prikazati antičko stanje provincije i promjene koje su uslijedile, obavio na očito zadovoljavajući način, pa se čak može ustvrditi da je upravo njegov tekst i glavni razlog zašto se modernim komentatorima, poput J. Howard-Johnstona, čini da je dalmatinski „*dossier* najbolje organiziran“. Ono, pak, što je u izvornome tekstu bilo nedovoljno jasno izrečeno, podrobnije je komentirao autor 29. glave – primjerice u tek pola rečenice zbijenu informaciju prema kojoj je Dioklecijan „Romane... doveo iz Rima i tamo (u Dalmaciji – op. M. A.) nastanio, rad čega se i prozvaše Romani, što su došavši iz Rima tamo se nastanili“³³, autor je 29. glave razumljivije i detaljnije razložio na početku svoga teksta³⁴. Time je kod čitatelja stvorena iluzija organske cjeline teksta, koju bi zapravo bilo vrlo teško rekonstruirati da

³⁰ Vidi opširno razlaganje o originalnosti Konstantinova tretmana diplomacije kao vještine potrebne vladaru u SHEPARD 1997, 90-92.

³¹ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 64 te 242 – 29.54-58 (naglasio M. A.).

³² Za interpolacije u tekst „Spisa“ vidi JENKINS 1962, 4.

³³ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 80 te 266 – 31.11-14.

³⁴ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 63 te 240 – 29.1-15.

na drugim mjestima autor 29. glave nije najizravnije proturječio tekstu koji je komentirao, kao što je to slučaj s dodatnim informacijama o zaslugama Bazilija I. Ranije citirana primjedba iz glave 29. prema kojoj su se gradovi Dalmacije, te Hrvati i Srbi koji su zaposjeli njihovo zaleđe osamostalili u doba vladavine Mihajla (II.) Mucavca Amorijskoga, potrebna kako bi se jasno uočile zasluge Bazilija I., nije posve razumljiva ako se ne uzme u obzir da je dio teksta u kojem se ona nalazi nastao *nakon* što su nastale glave 31. do 36. U njima se, naime, izrijeком tvrdi da su i Hrvati i Srbi „od početka“ (a to ovdje znači od vremena cara Heraklija) bili *trajno* podčinjeni carskoj vlasti, pa se zapravo čini (čita li se tekst kao jedinstvena cjelina) kao da je autor zaboravio što je napisao nekoliko stranica ranije, odnosno *stvara dojam* (pod pretpostavkom o jednome autoru) o „zbrkanom načinu pisanja“ i „obilju misli“.

Treća tekstualna cjelina, ona koja je ovdje u najizravnijem fokusu interesa, glava 30. teksta koji je došao do naših vremena, predstavlja višak, u punome smislu „strano tijelo“ u odnosu na *Spis o Hrvatima i Srbima* (glave 31. do 36) i „uredničke“ eksplikacije i dodatke *Spisu iz 29. glave*. Naime, naracija 30. glave i njezin ukupni smisao posve odudaraju od cjeline ostatka „balkanskoga (dalmatinskog) *dossiera*“. Već je odavno to, oslanjajući se pri tomu i na stilsku raščlambu, razabrao John Bury, i tu je spoznaju, čini mi se, nemoguće dovesti u pitanje racionalnim argumentima³⁵ – posve je druga stvar pristupamo li tekstu kao vreli informacija na temelju kojih sklapamo pripovijest o „prošlosti“ moderne nacije, što je pristup koji karakterizira cjelokupnu historiografsku tradiciju nastalu na hrvatskom i srpskom jezičnom području. U sklopu takva pristupa svaka je vijest iz davnih vremena u kojoj se pojavljuju nazivi današnjih nacija, a riječ je o vremenima o kojima zapravo znamo jako malo (ali, izgleda, još uvijek znatno više no što su znali Konstantin Porfirogenet i njegovi suradnici), beskrajno vrijedna, ako ništa ono stoga što „nas“ i „našu povijest“ proteže u vremenu i učvršćuje legitimitet današnje društvene („zamišljene“) zajednice, nacije.

Odabirući na ovoj točki onaj prvi pristup koji djelo i ono što ono donosi smješta u njegov izvorni kontekst, valja na prvome mjestu postaviti pitanje otkud se i kako današnja 30. glava našla tu gdje je nalazimo? Cijeli niz praktičnih pitanja vezanih uz tu temeljnu dvojbu nikad neće moći dobiti odgovor jednostavno stoga što izvornoga rukopisa nema. Stoga se ne može ni razaznati kako se i na koji način i fizički novi tekst našao umetnut između dijelova izvornoga teksta *De administrando imperio*. No, ako već odgovora na pitanje kako se tekst našao tu gdje ga danas

³⁵ Usp. usamljeni i posve promašeni takav pokušaj u GOLDSTEIN 2003, 62, bilj. 138. Argument prema kojemu „(r)azilaženja u nekim činjenicama u nekim poglavljima mogu se objasniti postojanjem različitih izvještaja, koji su stizali od različitih osoba u različita vremena“ ovdje je posve promašen jer se radi, kako ću pokazati, o „razilaženjima u smislu“, a ne o „razilaženjima u nekim činjenicama“.

nalazimo nema, ostaje nam tekstološka raščlamba iz koje su proizašli dosadašnji rezultati. U tome sklopu postupak je dokazivanja kasnijega podrijetla 30. glave relativno jednostavan tim više ako bar na trenutak zanemarimo poriv traženja „povijesne istine“ i „vjerodostojnih podataka“ u njezinu sadržaju i promotrimo ju kao cjelinu u odnosu na ono što dolazi prije i slijedi poslije nje. Pri takvome postupku valja poći od konstatacije kako je temeljno obilježje izvornoga teksta (glave 29. i 31. do 36) uporno i dosljedno inzistiranje na narativnoj okosnici prema kojoj je Dalmacija „od početka“ *provincija Carstva*, koju su privremeno oduzeli Avari/Slaveni nakon uništenja Salone, ali ju je svojim postupanjem *pod carsku vlast vratio* Heraklije. *On je*, prema toj pripovijesti, teritorij provincije *prepustio* Hrvatima i Srbima³⁶ – po *njegovoj zapovijedi* Hrvati protjeruju Avare i tu se nastanjuju po *carevoj odredbi*, a onda *car* opustjeli, drugi dio provincije *daje* Srbima. Za dvije najvažnije slavenske kneževine nastale na teritoriju Dalmacije (one Hrvata i Srba) uporno se ponavlja i varira ista, ključna misao – one su „od početka, to jest od vladavine cara Heraklija, podanički potvrđene romajskom caru“. Kada je, u prvoj polovici 9. stoljeća, prema naraciji u glavi 29, došlo do toga da su se kneževine politički osamostalile, intervencijom cara Bazilija I uspostavljeno je ponovno prvotno stanje, ili kako kaže autor „*postavi im* (car Bazilije I – op. M. A.) *za vladare*, one koje su sami htjeli“. Konačno, a to je osobito važno naglasiti, tekst je glava 29. i 31. do 36. zamišljen i ostvaren tako da pripovijedanje o Hrvatima i Srbima predstavlja misaonu i organsku cjelinu, što je naravno iskazano već i naslovom – *Spis o Hrvatima i Srbima*.

Nasuprot tomu, misaona je okosnica narativnoga sklopa dodatka, odnosno današnje 30. glave, potpuna hrvatska *samostalnost* – Hrvati sami, pod vodstvom petoro braće i dvije sestre, dolaze u Dalmaciju, oduzimaju je Avarima nakon što su ih vojnički porazili, te „(o) d toga doba obladaše tom zemljom Hrvati“³⁷. Nakon nekoga vremena, tijekom kojega se dio njih odvojio i *samostalno* zaposjeo dijelove Ilirika i Panonije, potpali su Hrvati doseljeni u Dalmaciju pod vlast Franaka. Te su se vlasti, nakon pobune izazvane franačkim zlostavljanjem, opet *samostalno* oslobodili sedmogodišnjim ratom, da bi nakon toga rata Hrvati ostali „*samosvojni* i *samovlasni*“ (*αὐτοδέσποτοι καὶ αὐτόνομοι*), što se na simboličan način potvrđuje time što *sami* (bez ičije intervencije ili čak nagovora) „*zatraže* od Rima Sv. Krst. I poslaše im biskupe i pokrste ih za vlade Porina njihovoga arhonta“³⁸. Konačno,

³⁶ Poseban problem, koji ću ovdje ostaviti po strani, predstavlja pitanje što se podrazumijeva u jeziku različitih autora koji su stvarali *De administrando imperio* pod pojmovima „Hrvati“ i „Srbi“ (o tomu opširnije govorim u tekstu „Ranosrednjovjekovni Neretvljani ili Humljani: Tragom zabluda proizašlih iz djela *De administrando imperio*“, pripremljenom za tisak u Zborniku radova sa znanstvenoga skupa „Hum i Hercegovina kroz povijest“, održanoga 5. i 6. studenoga 2009. u Mostaru). Ono, međutim, što je posve izvjesno i što ovdje valja naglasiti jest spoznaja da se kod svih autora radi o svojevrsnom „etničkom diskursu“, no istodobno tim pojmovima se ne označuju „narodi“ u smislu u kojem se taj pojam koristi u 19. i 20. stoljeću.

³⁷ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 75-76 te 260 – 30.61-69.

³⁸ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 76-77 te 260-1 – 30.75-90.

Hrvati su u tolikoj mjeri pritiskali stanovnike priobalnih gradova Dalmacije, za koje se implicitno ustvrđuje kako za razliku od Hrvata priznaju carsku vlast, da su ovi bili prisiljeni tražiti od cara Bazilija I (koji se ovdje pojavljuje u ulozi posve oprečnoj onoj koju ima u 29. glavi) dozvolu preusmjeriti plaćanje *državnoga poreza*. I doista, „car Basilije naredi, da sve, što se davalo strategu, podaju Slovenima, da u miru živu š njima; samo malo nešto, da daju strategu, tek da se pokaže njihovo (*sc.* gradova – op. M. A.) podaništvo i podvržnost romajskim carevima i njihovu strategu“³⁹. Konačno, nigdje u tekstu, koji zapravo očigledno treba poslužiti kao zamjena za glave 29. i 31. (po današnjem rasporedu), nema povezivanja sa Srbima. Ovakvo tumačenje čini smislenim i uvod 30. glave, ali i cijelu njezinu kompoziciju, što je sve sada moguće sagledati u posve novome svjetlu. Naime, uvod sadašnje 30. glave, u kojemu se kao cilj pisanja postavlja objašnjenje kako Dalmaciju „zadobiše slovenski narodi“⁴⁰, valja promatrati kao uvod u cjelinu nastalu spajanjem novoga teksta i glava 32. do 36. Takvo tumačenje potvrđuju najmanje dvije stvari u kompoziciji novoga teksta – s jedne strane ponavljanje (ponešto promijenjene) pripovijesti o propasti Salone⁴¹, koja se ovdje pojavljuje kao *pars pro toto*, odnosno njome se objašnjava kako je Dalmacija došla u ruke Avara, od kojih će je kasnije preuzeti „slavenski narodi“; s druge strane, opis položaja zemlje Hrvata, u prvome dijelu⁴² kojega autor u razmatranje uvodi i sve ostale slavenske političke tvorbe o kojima se govori u kasnijim glavama, sve do 36, s izuzetkom Konavala o kojima više u novome tekstu nema ni riječi.

Zaključak je ovakve raščlambe posve jasan i neprijeporan – novi tekst predstavlja posve drugačiju interpretaciju prošlosti Dalmacije, zapravo oprečnu izvornoj verziji⁴³. Dok je izvorna verzija prikazivala prošlost Dalmacije kao carske provincije koju je sam car (Heraklije) ustupio novim stanovnicima, Hrvatima i Srbima, nova verzija pripovijeda o tomu kako su Hrvati zaposjeli tu istu provinciju, odnosno jedan njezin dio (jer će se u daljem izlaganju, od glave 32, govoriti o Srbima koji drže drugi dio Dalmacije) i pretvorili je u svoju zemlju. Rečeno modernim rječnikom, u izvornoj su verziji Hrvati bili *objekt povijesti* u smislu da su sve relevantne i bitne odluke o Dalmaciji, *carskoj provinciji* na čijem su se teritoriju naselili, donošene na carskome dvoru u Konstantinopolju, dok su u

³⁹ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 79-80 te 264 – 30.119-132.

⁴⁰ Tekst uvoda s citiranim riječima u KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 74 te 256 – 30.2-5.

⁴¹ KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 74-75 te 258-260 – 30/14-61. Greška koja se potkrala u Tomašićevu prijevodu, prema kojemu će razmatranje pokazati kako Dalmaciju „osvojiše Avari“, umjesto „slavenski narodi“ kako stoji u izvorniku, pokazuje u kojoj je mjeri dragocjeno usporedno izdanje prijevoda i izvornika.

⁴² KONSTANTIN PORFIROGENET, 2003, 78-79 te 262 – 30.94-112.

⁴³ Autori poput GRAFENAUER 1955, 17-18, ili MARGETIĆ 1977, 16-31, uočavaju razlike između dvaju tekstova, ali iz svojih opažanja ne izvode dosljedno zaključke jer je njihov postupak u prvome redu usmjeren na izvlačenje *egzaktih povijesnih podataka* iz teksta.

drugo, kasnijoj verziji pripovijedanja Hrvati postali *subjekt povijesti*, kako to autor praktično izriče tvrdnjom po kojoj su oni „samosvojni i samovlasni“, u smislu da sve odluke o sebi donose sami. U takvu je sklopu spoznaja također važno uočiti da je dodavanje nove verzije značilo da su ubuduće postojale dvije paralelne pripovijesti – jedna, nova, koja se koristila za kontakte s vladarom Hrvata, i druga, ona stara (glave 32. do 36.), koja je donosila građu što se koristila u komunikaciji s ostalim slavenskim kneževinama.

Na ovome se mjestu vraćamo ranije izrečenoj tvrdnji kako je *DAI* povijesna/politička enciklopedija sa stanovitom utilitarnom vrijednošću. S time u svezi jedna se konstatacija čini neizbježnom. Naime, činjenica da je netko, u određenim okolnostima, osjetio potrebu dijelu izvorne cjeline (glave 32. do 36) dodati novu verziju povijesne naracije o Hrvatima, a koja stvari predstavlja na bitno drugačiji način u odnosu na izvorni tekst 29. i 31. glave, vodi ka neizbježnom zaključku – izvorni je tekst doista imao utilitarnu vrijednost, jer se samo time može objasniti zašto ga je, u promijenjenim okolnostima, trebalo ažurirati, odnosno promijeniti mu smisao kako bi korespondirao s aktualnim i stvarnim (no očito promijenjenim) prilikama.

Vrijeme nastanka ove nove verzije pripovijesti o prošlosti Dalmacije zasigurno nikad nećemo moći odrediti s velikom dozom sigurnosti, jer za to jednostavno ne postoje pouzdana vrela. Najbolje što se u takvim okolnostima može učiniti jest osloniti se na ono malo poznatih činjenica i pokušati razabrati nude li one platformu za koliko-toliko uvjerljivo objašnjenje. Polazeći s takve pozicije valja razmotriti uobičajeno datiranje dodatka (30. glave)⁴⁴, koje počiva na dva argumenta – s jedne se strane obično govori da je tekst nastao „nakon 955.“ (bez ikakve argumentacije), ili poslije smrti Konstantina Porfirogeneta, 959. godine (pri čemu ostaje nejasno zašto bi bilo tko pisao novu verziju samo zato što je „voditelj projekta“ nestao s ovoga svijeta). Nešto uvjerljivije djeluje argument po kojemu se vrijeme postanka teksta određuje referiranjem na vlast „Otona Velikog“ nad onim Hrvatima koji su ostali u prvotnoj postojbini. To bi onda, po takvoj argumentaciji koju je razvio Ljudmil Hauptmann, smještalo postanak teksta u razdoblje između carske krunidbe Otona I 962. godine i njegove smrti 973. godine⁴⁵. Nizu takvih i sličnih argumenata valjalo bi svakako dodati i onaj koji bi govorio o nastanku teksta nakon što su legitimni nasljednici prijestola iz makedonske dinastije izgubili privremeno vlast s usponom vojnih zapovjednika, Nikefora Foke i njegova nasljednika Ivana Cimiska, između 963. i 976. godine⁴⁶. U takvim se okolnostima, naime, može zamisliti zapuštanje „kulta predaka“ (kult

⁴⁴ Pregled literature o problemu datiranja 30. glave daju GRAFENAUER 1955, 15-21, te FERJANČIĆ 1978, 69-71.

⁴⁵ HAUPTMANN 1925, 95-101.

⁴⁶ Za to razdoblje bizantske povijesti vidi OSTROGORSKI 1959, 272-283.

je zamjetan kod Leona VI i kod Konstantina VII Porfirogeneta), što je onda kao posljedicu imalo i promjenu percepcije djelovanja Bazilija I. Umjesto kao vladar koji ponovno uspostavlja carski autoritet u Dalmaciji (kako su ga predstavljali Konstantina Porfirogeneta i, po svemu sudeći, Leon VI), sada ga se moglo predstaviti i kao onoga koji je tamošnje gradove praktično predao hrvatskome vladaru. S takvom argumentacijom Hauptmannovo se datiranje čini dodatno uvjerljivijim od drugih rješenja, ali ostaje problem promijenjenih okolnosti koje traže i novu verziju prošlosti, a o takvoj promjeni u ovo doba ne znamo ništa.

Oslanjajući se, međutim, na ono malo poznatih činjenica iz razdoblja nakon smrti Konstantina Porfirogeneta do kraja 10. stoljeća čini se da bi najuvjerljivije objašnjenje okolnosti u kojima se ukazala potreba za novim, odnosno drugačijim prikazom prošlosti Dalmacije moglo biti ono koje vodi u doba vlasti kralja Držislava. Iako o njemu i njegovoj vladavini znamo danas zapravo zapanjujuće malo, jedna bi stvar u ovome kontekstu mogla imati veliko značenje. Naime, ne zna se otkud i kako, no još u 13. stoljeću splitski povjesničar i kroničar Toma Arhiđakon znao je kako su upravo od Držislava nadalje hrvatski vladari „imali naslov kraljeva Dalmacije i Hrvatske“ te su „primali oznake kraljevskog dostojanstva od careva carigradskih i nazivali se njihovim eparsima ili patricijima“⁴⁷. Ne ulazeći u raspravu zašto se i kako to moglo dogoditi upravo za Držislavove vladavine, a o tome se u historiografiji itekako raspravljalo⁴⁸, čini se da bi takva promjena odnosa spram hrvatskoga vladara, čiji su se preci inače već od prvih desetljeća 10. stoljeća koristili kraljevskom titulom, mogla biti onaj ključni čimbenik koji je zahtijevao i prilagodbu povijesnog narativa kojim se služio carski dvor. Drugim riječima, vijest po kojoj je Držislav iz Konstantinopola dobio znakove kraljevske vlasti skladno se nadopunjuje zaključkom o stvaranju nove slike prošlosti na carskome dvoru, prema kojoj su Hrvati sami zauzeli svoju zemlju, otevši je Avarima, te su u njoj „samosvojni i samovlasni“, pa se njihovu vladaru stoga i priznaje kraljevski naslov. Taj je novi narativni prikaz prošlosti, sačuvan kao nova 30. glava djela *De administrando imperio*, kako to zgodno veli Jan Assmann, doista u novim okolnostima, a formalno priznanje političke samostalnosti hrvatskoga vladara jest upravo to, mogao zadovoljiti društvenu „potrebu za smislom i spojnim okvirom pojedinih sadašnjosti“⁴⁹.

⁴⁷ Izričaj Tome Arhiđakona reproduciran je u hrvatskome prijevodu Olge Perić prema: TOMA ARHIĐAKON 2003, 55 – 4-7. Izvorni tekst (riječ je i ovdje o paralelnome izdanju izvornoga, ovaj put latinskog teksta, i hrvatskoga prijevoda, s naznakom redaka) na strani 54 – 5-8.

⁴⁸ Tu raspravu pregledno prikazuje MATIJEVIĆ SOKOL 2002, 253-257.

⁴⁹ Izričaj potječe iz ASSMANN 2005, 55. Svakako vrijedi ovdje reproducirati cijelu misao J. Assmanna, koja glasi: „(prikaz prošlosti) je socijalna konstrukcija čija svojstvenost proizlazi iz potrebe za smislom i spojnim okvirom pojedinih sadašnjosti. Prošlost nam se ne daje prirodno, ona je kulturno ostvarenje“.

* * *

Ostavljajući, zbog kratkoće vremena, po strani sve implikacije ovako postavljene hipoteze, za koje mi se čini da mogu zadržati uvjerljivost u susretu s eventualnim kontraargumentima, želio bih se u zaključku osvrnuti na pitanje što ovakvo tumačenje mijenja u načinu na koji čitamo *De administrando imperio*. Pri tomu na umu imam u prvome redu staru dvojbu – kojoj od dvije verzije pripovijedanja o prošlosti Dalmacije pokloniti više povjerenja? Držeći se okvira postavljenih na početku ovoga izlaganja, odgovor bi morao biti jednostavan – nijednoj! I jedna i druga verzija su zapravo konstrukcije koje odgovaraju potrebama carskoga dvora; i jedna i druga verzija koriste određene činjenice i interpretacije činjenica između kojih su uspostavljene veze na takav način da se dobije poželjna verzija naracije. Nijedna od tih verzija nije nastala iz potrebe da se ocrta ono što se stvarno događalo, a njihovi autori, ma tko bili, zacijelo nisu ni raspolagali dostatnim informacijama da bi se doista mogli upustiti u posao povijesne raščlambe kakvu podrazumijeva moderna historiografija. Zato smatram da bi trebalo napustiti čak i onaj stav koji se ponavlja još od rasprave F. Račkoga, a koji sam i sâm ponovio, prema kojemu se „podaci iz *DAI*... moraju rabiti uz najveći mogući oprez i uz višestruko provjeravanje“⁵⁰. Riječ je zapravo o tomu da svako posezanje za „podacima“ iz *De administrando imperio* neizostavno završava na odabiru onoga što već postavljenoj konstrukciji povijesne naracije ponajbolje odgovara te proglašavanjem ostatka za „izmišljotine“ Konstantina VII Porfirogeneta. Takav je odabir, naravno, uvijek arbitran i neizbježno završava u cirkularnoj argumentaciji. Umjesto toga, mogućim se čini uz puno napora i mukotrpne raščlambe, s osloncem na druga vrela, razaznati pojedine činjenice koje su autori dviju odvojenih naracija koristili, no za povjesničara ovi tekstovi ostaju najvredniji kao vrelo za poznavanje prilika u vremenima kada su nastajali!

Bibliografija

- AHRWEILER, Helen = ARVELER, Elen (1988), *Politička ideologija vizantijskog carstva* (izv. *L'idéologie politique de l'Empire Byzantin*, 1975), Beograd.
- ANČIĆ, Mladen (1999), Imperij na zalasku: Nestanak bizantske vlasti na istočnoj obali Jadrana u 9. stoljeću, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 41.
- ASSMANN, Jan (2005), *Kulturno pamćenje* (izv. *Das kulturelle Gedächtnis*, 2002), Zenica.

⁵⁰ Citirane riječi potječu iz ANČIĆ 1999, 8. Zaključak F. Račkoga, star skoro stoljeće i pol, također govori o tome kako se „u porabi ima (svaki podatak koji donosi Konstantina Porfirogeneta – op. M.A.) uvijek nadzirati svremenimi vjerodostojnim spomenici tj. ljetopisi i listinama, a gdje ovih neima, treba svaku viest, koju napominje, prosuditi na temelju nutrnjih razloga i zakona stroge kritike“ (RAČKI 1864, 77).

- BRETT, Gerard (1954), The Automata in Byzantine 'Throne of Solomon', *Speculum* 29.3.
- BURY, John B. (1908), Rasprava De administrando imperio, *Vjestnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* X.
- BURY, John B. (1907), The Ceremonial Book of Constantine Porphyrogenetos, *The English Historical Review* 22(86) i 22(87).
- CAMERON, Averil (1987), The construction of court ritual: the Byzantine *Book of Ceremonies*, u: David CANNADINE – Simon PRICE (ur.), *Rituals of Royalty: Power and Ceremonial in Traditional Societies*, Cambridge.
- FERJANČIĆ, Božidar (1978), Struktura 30. glave spisa De administrando imperio, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* XVIII.
- GOLDSTEIN, Ivo (2003), *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*, Zagreb.
- GRAFENAUER, Bogo (1955), Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, *Historijski zbornik* V(1-2).
- HALDON, John (1990), *Constantine Porphyrogenitus Three Treatises on Imperial Military Expeditions (Corpus Fontium Historiae Byzantine vol. XXVIII)*, Wien.
- HAUPTMANN, Ljudmil (1925), Dolazak Hrvata, *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb, 86 – 127.
- HOWARD-JOHNSTON, James (2000), The *De administrando imperio*: A Re-examination of the Text and a Re-evaluation of its Evidence About the Rus, u: M. KAZANSKI – A. NERCESSIAN – C. ZUCKERMAN (ur.), *Les Centres proto-urbains russes entre Scandinavie, Byzance et Orient: Actes du Colloque International tenu au Collège de France en octobre 1997*, Paris.
- JENKINS, Romilly J.H. (1954), The Classical Background of the Scriptorum Post Theophanem, *Dumbarton Oaks Papers* 8.
- JENKINS, Romilly J.H., ur. (1962), Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio vol. II – Commentary*, London.
- KAZHDAN, Alexander P. – Michael McCORMICK (1997), The Social World of the Byzantine Court, u: MAGUIRE 1997.
- KLAIĆ, Nada (1975), *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb.
- KONSTANTIN PORFIROGENET (2003), *O upravljanju carstvom*, 2 izd., prev. Nikola Tomašić, Zagreb.
- LEMERLE, Paul (1986), *Byzantine Humanism: The First Phase – Notes and remarks on education and culture in Byzantium from its origins to the 10th century* (izv. *Le premiere humanisme byzantin. Notes et remarques su enseignement et culture à Byzance des origines aux Xe siècle*, 1971), Canberra.
- MAGUIRE, Henry, ur. (1997), *Byzantine Court Culture form 829 to 1204*, Washington, D.C.
- MARGETIĆ, Lujó (1977), Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU* 8.
- MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana (2002), *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko.

- McGEER, Eric (2003), Two Military Orations of Constantine VII⁴, u: John W. NESBITT, ur., *Byzantine Authors: Literary Activities and Preoccupations; Texts and Translations dedicated to the memory of Nicolas Oikonomides*, Leiden – Boston.
- McNEILL, William (1986), Mythstory, or Truth, Myth, History, and Historians, u: William McNEILL, ur., *Mythstory and Other Essays*, Chicago – London.
- McNEILL, William (1986a), The Care and Repair of Public Myth, u: William McNEILL, ur., *Mythstory and Other Essays*, Chicago – London.
- MIGNE, Jacques-Paul (1863), *Leonis, Romanorum imperatoris augusti, cognomine Sapientis, opera quae repreriri poterun omnia. Patrologiae cursus completus (Series Graeca) CVII*, Parisii.
- OSTROGORSKI, Georgije (1959), *Istorija Vizantije* (izv. *Geschichte des byzantinischen Staates*, 1952), Beograd.
- OVERING, Joanna (1997), The Role of Myth: An Anthropological Perspective, or: 'The Reality of the Really Made-Up', u: Geoffrey HOSKING – George SCHÖPFLIN, ur., *Myths and Nationhood*, London.
- RAČKI, Franjo (1864), Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjeg vieka, *Književnik* 1, 36-77.
- SCHÖPFLIN, George (1997), The Functions of Myth and a Taxonomy of the Myths, u: HOSKING – SCHÖPFLIN, *Myths*.
- SHEPARD, Jonathan (1992), Byzantine Diplomacy, A.D: 800-1204: means and ends, u: Jonathan SHEPARD – Simon FRANKLIN, ur., *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, Aldershot.
- SHEPARD, Jonathan (1997), Byzantine soldiers, missionaries and diplomacy under Gibbon's eyes, u: Rosamond McKITTERICK – Roland QUINAULT, ur., *Edward Gibbon and Empire*, Cambridge.
- ŠEVČENKO, Ihor (1992), Re-reading Constantine Porphyrogenitus, u: Jonathan SHEPARD – Simon FRANKLIN, ur., *Byzantine Diplomacy: Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990*, Aldershot.
- ŠIŠIĆ, Ferdo (1925), *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb.
- TAINTER, Joseph A. (2007), *Kolaps kompleksnih društava* (izv. *The Collapse of Complex Societies*, 1988), Zagreb.
- TOMARHIĐAKON (2003), *Historia Salonitana*, Split.
- TOYNBEE, Arnold (1973), *Constantine Porphyrogenitus and his World*, London.
- TREADGOLD, Warren (1984), The Macedonian Renaissance, u: Warren TREADGOLD, ur., *Renaissances Before the Renaissance*, Stanford.
- TRILLING, James (1997), Daedalus and the Nightingale: Art and Technology in the Myth of Byzantine Court, u: MAGUIRE 1997.
- BARIŠIĆ, Franjo – Mila RAJKOVIĆ – Bariša KREKIĆ – Lidija TOMIĆ (ur.) (1955), *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I*, SAN Posebna izdanja CCXLI, Beograd.

WOLFRAM, Herwig (1989), The Image of Central Europe in Constantine VII Porphyrogenitus“, u: *Constantine VII Porphyrogenitus and his Age: Second International Byzantine Conference, Delphi, 22-26 July 1987*, Athens.

Imagining the tradition: When and why the 30th chapter of the *De administrando imperio* was written

In the first part of the paper the author discusses the nature of Constantine Porphyrogenitus' *De administrando imperio* and locates it in the context of the Byzantine court culture of the 10th century. Then he singles out for the textological analysis „the Dalmatian dossier“, that is, chapters 29 to 36 of the *De administrando imperio* according to modern editions. Through this analysis the author discerns three different texts: „the record (συγγραφή) on Croats and Serbs“ (chapters 31 to 36) that was written first; editorial comment on „the record“ (chapter 29); and the new version or the reworking of the chapters 29 and 31, what is now chapter 30, added some time after the *De administrando imperio* was completed. In the second part of the paper the author discusses when and why the new version of the chapters 29 and 31 – modern chapter 30 – was written. As a starting point for this analysis the author singles out information obtained from the 13th century chronicler from Split, Thomas the Archdeacon. Thomas somehow knew that the Croat king Držislav, who reigned in the last quarter of the 10th century, and his heirs afterwards got their symbols of kingly authority from Constantinople. He also knew that from that time on the Croat kings used the title „King of Dalmatia and Croatia“. On the basis of this analysis the author concludes with some degree of certainty that the new version of the „case file on Croats“ (modern chapter 30 of the *De administrando imperio*) was compiled in the last quarter of the 10th century as reflection of the new political reality. In the conclusion of the paper the author points out that the text known as *De administrando imperio*, even if it seems to be full of the relevant information on the early history of Croats and Serbs, can not be indiscriminately used as serious historical source on the subject.

Key words: *De administrando imperio*, Constantine VII Porphyrogenitus; Byzantine court culture; textological analysis; imagining tradition

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*